

Elina Naujokaitienė

Kauno Vytauto Didžiojo Universitetas
Donelaičio 52, LT-3000 Kaunas, Lietuva
Tel.: (370–37) 32 78 33
E-mail: elina_naujokaitiene@fc.vdu.lt

SIURREALISTINĖ IŠMONĖ HENRIKO RADAUSKO POEZIJOJE

Straipsnyje svarstomos kai kurios Henriko Radausko poezijos sąsajos su prancūzų siurrealizo poetika. Keliama hipotezė, jog kai kurie siurrealizo teoretiko André Bretono tekstai galėjo būti kai kurių Radausko kūrinių įkvėpimo šaltiniai. Atliekama lyginamoji nagrinėjamo poetų kūrinių analizė. Pastebima, kad siurrealizmas abiejų autorių kūrinuose turėjo hermetinį pobūdį. Radauskas užsisklendė estetizme, Bretonas siekė ir politinių tikslų. Tai esminis gretinamų poetikų skirtumas. Radausko aukštasis modernizmas siejasi su siurrealistine meno ir kalbos koncepcija, kurioje daug vietos skiriama pasąmonei, sapnui, fantazijoms, netikėtoms aliuzijoms, juodajam humorui. Tyrinėjime derinami analitinis, aprašomasis, lyginimo ir sintezavimo metodai. Lietuvoje Radausko poetika siurrealistinių ištakų ir šaltinių požiūriu dar nebuvo kiek išsamiau nagrinėta.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: hermetizmas, sapnas, pasąmonė.

Henrikas Radauskas skiria realistinį ir modernų realizmą, atsiribojantį nuo senųjų meistrų realizmo. Archaizuota kalba poetui asocijuojasi su praeities aromatu atkūrimu, bet naujai parašytame tekste žodžiai visuomet patiria „šurpulingas“ prasmės metamorfozes¹. Radauskas skiria iracionalų savo dvasia, bet klasikinį savo stiliumi meną. Apie lietuvišką siurrealizmą, kiek labiau nutolusį nuo „norminės kultūros“², Radauskas rašo: „Toj mažoj literatūroj būta visokių srovių – nuo grynojo meno šalininkų ir realistų iki egzistencializmo ir siurrealizo imtinai, ir nedidelė grupė talentingų rašytojų yra davusi knygų, kurios, man atrodo, išliks. Tas knygas sukūrė dvasia, o ne mašina, griebianti medžiagą nuo konvejerio ir mėsantį atgal ant konvejerio gatavą produktą – knygą“³. Kraštutiniai meninės deformacijos poliai –

egzistencializmas, siurrealizmas, pamatas – klasikiniai literatūros pavidalai. Literatūrologas Giedrius Viliūnas yra aptaręs Radausko sąsajas su „aukštuoju modernizmu“⁴, tačiau iš prancūzų literatūrinį šaltinių kilusi siurrealistinė Radausko poetika liuanistikoje dar menkai tepapžvelgta. Šio rašinio tikslas ir yra panagrinėti Radausko estetiką prancūzų siurrealizo problematikos kontekste.

Henriko Radausko poezijoje nėra vieningos siurrealistinės programos, bet esama siurrealistinės poetikos pradų. Rinkinyje „*Strelė danguje*“ (1950) siurrealistinio tipo yra numirėlių saulės ir sapno įvaizdžiai: „Jis mane nusimaudyt kviečia / plonas balsas šaukia mane, / Ir numirėlių saulė šviečia, / Į jo veidą mano sapne“⁵. Siurrealistinį vyksmą perteikia tokie motyvai kaip „veidrodžio

¹ RADAUSKAS, H. Apie kūrybą ir save. In *Henrikas Radauskas atsiminimuose ir kritikoje*. Vilnius, 1994.

² Kultūros norminės tendencijos patenka į lietuvių kritikos akiratį tokiaime šaltinyje: UNGUREFF, H. Kino įvairovė. *Šiaurės Atėnai*, 2003 m. balandžio 26 d., p. 7.

³ RADAUSKAS, išnaša 1, p. 30.

⁴ VILIŪNAS, G. Antanas Škėma ir Henrikas Radauskas – du modernizmo tipai. In *Antanas Škėma: poliologas kultūrų sankirtose*. Kaunas, 2002, p. 128–136.

⁵ RADAUSKAS, H. *Eileraščiai*. Vilnius, 1999, p. 178.

darbai", „Žiemos darbai", „Saulės darbai". Jame gausu sapniškos tikrovės sąsajų su tikrove (référéncė). Su dadaistiniu siurrealizmo periodu Henriko Radausko lyrika siejasi avangardistiniu lietuvišku keturvėjiniu veržlumu. Toks yra eilėrašitis „Fantastiška naktis". Tai sonetas, bet į renesansišką formą įlieta avangardistinė dvasia. Girta lietaus, mėnulio ir lempos dialogu, pavasariško tempo, gulbių skrydžio ir liepų choro sąveikomis, šlamančio šilko motyvais Radauskas kuria savitą pasaulį, kuriame įmanoma atrasti ir M. Leiris siurrealistinės poetikos atbalsių. Kita vertus, šis tekstas turi ryšį su Bretono pranašiškais eilėraščiais, kuriuose pasivaikščiojimui teikiama šifruojamos atėities vizijos prasmė. Radausko kūrybos siurrealistinis kontekstas apima prancūzų siurrealizmo raidą. Kokie gi svarbiausi tos raidos etapai bei siurrealizmo ideologinės ir estetinės pozicijos? Bretonas sukūrė keletą formulių, kurios tartum išraižytos marmure. Tai juodasis humoras, konvulsyvus grožis, absoliuti laisvė. Jis įtvirtino svarbiausias siurrealizmo dogmas. Atsiranda lygybės ženklas tarp judėjimo ir siurrealistinės grupės bei to, kuris ją inkarnuoja apie pusšimtį metų. Nors ir nedalyvauja institucionalizacijoje, siurrealizmas tampa institucija literatūros dėka kartu su jos doktrina, tekstais, direktyvomis, legitimacija ir simbolinėmis vertybėmis. Bretonas tiek pat svarbus kaip J. J. Rousseau arba R. Chateaubriandas.

Ugnies ir vandens įvaizdžių, stichijų susiliejimas H. Radausko eilėraštyje „Fantastiška naktis" – mistinio pobūdžio. Esama stebuklingumo pojūčio ir nuostabos. Siurrealistinė technika kuriamas pavasario paveikslas asocijuojasi su tradicinių legendų svajingumu. Viena rašytojų siurrealistų Remedios Varo ieško įvaizdžių raktą, sujungiančio pasaulius. Ji bando išrasti besitransformuojančias susisiekiimo priemones (metafora kaip tranzityvus veiksmazodis), vartoja mėnulio įvaizdį, viską daro su humoru. Radauskas žaidžia panašų siurrealistinį žaidimą.

Grįžkime prie prancūziškojo Radausko kūrybos konteksto. „Lavonas bis" vadinosi antibretoniškas pamfletas su fotografija, išspausdintas 1930 m. Čia Bretonas pavaižduotas kaip „abatas ir policininkas" (flic et curé). Pasak Préverto, Bretonas pasisakė prieš kunigus, o kitą dieną pats

vadino save Avinjono vyskupu arba popiežiumi. Rašytojas R. Queneau skatologiniu stiliumi Uraną siejo su anusu (uranus/anus). R. Vitracas nurodo, kad Bretono idėjų niekas nevertino rimtai, išskyrus keletą kritikų. Seni draugai netrukus tapo gerais priešais (Leiris, R. Desnosas, G. Bataille'us...). Ką dar galima pasakyti apie didįjį socialinį ir meninį siurrealistų žaidimą?

Siurrealizmui būdingas savižudiškas svaigulys. Bretonas rašo, jog „Vachė yra siurrealistas mano viduje. Vėliau, kai šis mirė perdozavęs opiumo, Bretonas „Juodojo humoro antologijoje" nurodė, kad J. Vachė buvęs „totaliai indiferentiškas", o jo „viduje buvusį tuštumą".

Gertrūdai Stein siurrealistų karta atrodė „prapuolusi", nes daugelis jos atstovų nusižudė. Šiai kartai didelį įspūdį padarė rusų poeto Majakovskio savižudybė. Pasak Bretono, Majakovskis, nors ir tikėjo socialine misija, vis viena nusižudė. Jis rėmėsi teorine prielaida, jog socialinis žmogus, pasiekęs aukščiausią sąmoningumo laipsnį, apsaugotas nuo pražūtingų ir jaudinančių moterų žvilgsnių, niekas jam negrasia.

Visus siurrealistus laikyti mirusia karta netikslu. Ši karta iš tikrųjų atsisakė ideologijos teikiamo patogumo, nei visada leidosi liūliuojama revoliucinės iliuzijos, buvo viliojama sąmonės ir erotikos, dėl to pati sudegė „tamsioje poezijos ugnyje".

Revoliucijos sąvoka siurrealizme reiškė siurrealistinę praktiką. Savižudiškos, morbidiškos provokacijos siurrealizme iš tiesų priimena anarchistinę propagandą. Visais atvejais siurrealistai liko intelektualais. Sąmonė nėra struktūruota pagal klasinę sąmonę (tuo įsitikinę siurrealistai), todėl siurrealizme įvyko lemiamas atotrūkis tarp sapnų ir aktyvios veikos (tą atotrūkį leido įveikti poezija). S. Dali erotinės svajos menkai atitinka komunistinį purizmą. Tik poetas gali užglaistyti plyšį tarp veiksmo ir svajų. „Minotaure" socialinis angažavimasis užleidžia vietą erotinei grafikai.

Bretonas savo bičiulius troško įtraukti į didžiojo Žaidimo procesą. To žaidimo atbalsiai regimi ir Radausko estetikoje. Tariamai tuščiaaviduriai jo eilėraščiai turi žaidybinį pobūdį. Bretonas baisiai apsėstaisiais, todėl iš žaidimo priverčia išeiti Bataille'ų. Kita vertus, pats Bretonas turėjo priešininkų. Visų akyse jis liko labiau komunistų parti-

jos kritiku. Pagrindinėmis jo atramomis buvo Rimbaud, Sade'as, Freudas. Bretono požiūriu, meninėje kūryboje galėjo išsitemti ideologija ir estetika (pavyzdys „čekiškas poetizmas“ ir „stalinistinė Čekijos inteligentija“).

Kai kurie Radausko eilėraščiai sudaryti *ready-made* principu, kitaip tariant, prasmė juose netikėtai gali keisti kryptį. Dažnai vartojamas mėlynosios gėlės įvaizdis yra ne tiek romantinės, kiek siurrealistinės retorikos pavyzdys. Eilėraštyje „Mėlynos gėlės vakare“ mitologiškai konstruojamas mėlynosios erdvės monumentalumas. Mėlynasis srautas kartu ir kubistinis, remiasi geometrinėmis figūromis. Mėlyna svajonė įpilta į siurrealistinę formą. Vienas svarbių siurrealistinės poetikos šaltinių yra romantinė poezija, joje kulto objektu tapęs sapnas, ilgesys, sielos liga, jausmų sąmyšis, taip pat ir dvilypumo jausmas („aš – tai geriausioji esmingiausioji mano dalis“). „Je est un autre“ (Rimbaud). Šis principas perkeltas į lietuvišką terpę kaip tam tikra strategija. Siurrealistinės veikos prieštaravimai atsispindi ir lietuviškuose Radausko tekstuose. Kaip Bretonui sunku buvo suderinti angažuotus tekstus su refleksijomis apie Sade'ą, Fourier ir Nietzsche, taip Radauskui neįmanoma buvo išlaikyti programinį siurrealizmo pobūdį. Vis dėlto jo siurrealizmas tipologiškai siejasi su romantikų kūryba.

Mėlynos gėlės vakare

Nustebę žiūri akys pilkos:
Iš dugno, iš labai giliai,
Kaip žuvis, išplaukia vosilkos,
Liūdnos mėlynės gabalai.

Stiklinis vakaro trapumas,
Vandens melodija gera,
Gėlių galingas mėlynumas,
Kurio nei pasakoj nėra.

Plevena gėlės, kaip plaštakės,
Į naktį mėlyna srove,
Ir mato pilkos, liūdnos akys
Miglotam veidrody save⁶.

Leiriškas maskulinizmas eilėraštyje barokiškai susipina su žydros spalvos kultu simbolizme ir romantizme. Moteriškas naktinis pragaras gimsta kūne. Taip tvirtina prancūzų siurrealistė J. Mansour. Romantinė ir pamišėliška meilė, seksualumas, mirtis, moteris, maštanti apie moterį. Moterų įvaizdžiai ir meilės bei žaidimo metaforos ir aplinka leidžia Radauskui sintetinti pavienius elementus neiškeliant metafizinės idėjos, transcenduojančios istoriją. Siurrealistinė erdvė turi gelmę, miglotai apibrėžti objektai pasineria arba yra nubloškiami į realius objektus, siaubingai realistiškus objektus. Magiškas realizmas, vaizduotės siautėjimas ir prievarta, alcheminė erotika yra siurrealistinės. Siurrealistiniuose paveiksluose ir eilėraščiuose galima atrasti laukinių genčių mitologiją, pusiau monstrus, pusiau žmones.

Siurrealizmo tikslas nėra kurti originalius meninius kūrinius, bet konstruoti naują pasaulio viziją, kur realybė ir vaizduotės padariniai, mintis ir veikla, racionalumas ir iracionalumas nebūna antinomišku pavidalu.

Simbolistinių atbalsių yra Radausko siurrealistiniame eilėraštyje „Nakties keleivis“. Šiame eilėraštyje esama ir religinių temų siurrealistinio traktavimo. Šypsėnos įvaizdis asocijuojasi su siurrealistiniu posakiu: „Jei jūs mylite meilę, jūs pamilsite siurrealizmą“ („Si vous aimez l'amour, vous aimerez le surréalisme“)⁷. Siurrealistiniai įvaizdžiai tokios pat prigimties kaip ir opiumo sukurti įvaizdžiai. Žmogus jų nesišaukia, jie patys jį atranda. Tai vyksta spontaniškai bei despotiškai. Pasak Baudelaire'o, tai būna tada, kai valia netenka jėgos ir valdo tik kai kurias savybes. Bėlieka sužinoti, ar kada nors kas nors siekė tuos įvaizdžius sukurti, juos prisišaukti. Mįslingas Reverdy atvejis. Šis poetas siekė suartinti „skirtingus pasaulius“. Atsakymas toks: suartėjimas įvyksta arba ne. Reverdy įvaizdžiai nėra iš anksto apgalvoti. Dvasia gali pagauti „ryšius“. Tačiau sąmoningai pagaunama ne viskas. Įvaizdžio šviesa pasiekia skaitytojus. Vaizdo grožis priklauso nuo skaitytojo pagautos kibirkštėlės. Siurrea-

⁶ RADAUSKAS, išnaša 5, p. 170.

⁷ RISPAIL, Jean-Luc. *Les surréalistes. Une génération entre le rêve et l'action*. Paris, 1992, p. 65.

listinis įvaizdis išlaiko dvilypumą, tai dviejų vadovų vadovaujamas pasaulis. Vieno žmogaus jėgos ribotos, jis negali vienas suartinti tokių nutolusių tikrovių. Idėjų asociacijos principas čia priešinasi. Tai Reverdy būdinga eliptinio meno forma. Du suartinti įvaizdžiai viename nėra vienas kito dedukcija. Tai simultaniškos veiklos produktas. Ši veikla iš esmės ir yra siurrealistinė. Siurrealizmas vertina šviesos fenomenus. Radausko vaizduotės veikla remiasi panašaus sudėtingumo mechanizmais.

Nakties keleivis

Vidunaktis miestą fantomą
Aptaškė krauju ir ugnim,
O skliauto bedugnį aksomą
Subadė auksinėm vinim.

O žemėje vieškeliai liejas,
O vieškeliiais eina žmogus,
Pametęs gatves ir alejas,
Pamatęs lankas ir laukus.

Jam moja pražyodus šakelė,
Žiedų ir kvapų kupina,
Ir nušviečia plaukiantį kelią
Auksinė nakties šypsena.

Vaikštinėjimo po miestą motyvas asocijuojasi su Bretono eilėraščiais, kuriuose siurrealistinis herojus klajoja po metro arba blusių turgų. Siurrealistinė atmosfera kuriama mechanišku rašymu. Visiems rodoma, ji kuria puikiausius įvaizdžius. Įvaizdžiai šioje svaigioje kelionėje vieninteliai atlieka kelionės vadovų vaidmenį. Dvasia po truputį įtiki aukščiausia šių vaizdinių tiesa. Įvaizdžiai praplečia pažinimą. Pasidaro įmanoma suvokti neribotą erdvę, kurioje reiškiasi geismai, kur pro ir contra nuolatos redukuojami, o tamsybės savęs neišduoda. Siurrealistinis tekstas primena žaibuotą naktį. Diena po tokio kūrinio atrodo kaip naktis.

Siurrealistinė eilėraščio magija orientuota į stebuklą ir jo laukimą. Literatūra siurrealistams yra puikiausias ir nuostabiausias kelias, kuriuo gali-

ma pasiekti viską. Būtinai bent minimumas percepcijos, taip mano Bretonas. Siurrealistinis žaidimas turi savų interesų. Punktuali, kuri mus skaido, yra opozicija absoliučiam kontinuumui. Mūsų pojūčiai primena įtemptą vibruojančią virvę. Galima tęsti tiek, kiek jums patinka. Šnabždesiai gali trukti be galo. Jei įsivyrąja tyła, vadinausi, jūs padarėte klaidą, ir būtina atsisakyti šviesiausios linijos. Jei koks nors žodis kelia abejonių siurrealistui, būtina prie jo pridėti kokią nors raidę, pavyzdžiui l, sukurti arbitralų žodį, kuris taip pat prasideda raide l. Bretono teorinės pastabos būtinos suprasti Radausko eilėraščiams, kuriuose gausu siurrealistinių bruožų. Imkime Radausko eilėrašį „Stebuklas“.

Stebuklas

Pralaužę pasenusią tvorą,
Alyvos išskrido iš sodo
Ir skrenda per čiulbantį orą
It nuogos erdvėj pasirodo.

Jos baltos ir jaunos kaip deivės,
Jos žemę apakusią veda
Į rojų, ir verkia praecivis,
Ir skersgatviui užima žadą.

Tarnaitė, stebuklo sulaukus,
Surikusi šoka į dangų.
Jai krenta alyvos pro plaukus
Ir tirpsta tarp drebančių rankų⁸.

Eilėraščio leitmotyvas – iš sodo skrendančios alyvos. Tai galėtų būti persodinto augalo, naujos kultūros intarpo paralelė. Siurrealistinis tarnaitės šuolis į dangų – stebuklingas, atspindi sapnų ir realybės siurrealistinę kontaminaciją. Be to esama lingvistinio lygmens, apeliuojančio į retorinės iškalbos strategijas. Bretonas yra toks asmuo, kuris generuoja kitus siurrealizmo asmenis. Jis visur nužymi kelią. Visus, kas Bretonui pasipriešina, šis nusviedžia į tamsą, anapus istorijos. Rašymo ir lemties tema būdinga ir radauskiškai savimonei.

⁸ RADAUSKAS, išnaša 5, p. 156.

H. Radausko eilėraštis „Mugė” daro fovisti- nės drobės įspūdį, čia ryškus laukinis pradas, būdingas siurrealizmui, atkreipusiam dėmesį į pri- mityvių tautų kūrybą. Čia jaučiamas ir kubofutu- rizmas. Komunikacijos plotmėje – čigonų muzi- kos tonas: vaivorykštės, gondolos ir drugių įvaiz- džiais, tarsi siurrealistiniais taškais susiejamos ke- lios plotmės: Venecijos, spalvų spektro ir čiurlio- niškoji. Kasdienybė perteikiama sodriomis spal- vomis, iš kurių galima numanyti joje besisklei- džiantį antgamtinį vyksmą. Mugės demiurgas ro- do Radauską buvus meistrą, kuris mokėjo stebė- ti kasdienybę iš kosmoso aukštumų arba įva- dinti ją kultūros lytimis ir simboliiais. Vaškinės ro- žės ir surmulio aplinka perteikia ypatingą šio kū- rinio dvasią. Šis tekstas parašytas koduota kalba.

Radausko eilėraščiuose esama ir bodleriškojo prado. Tai rodo autoreferencijos ir autotelizmo principas. Dieviškoji estetika ryškėja iš eilėraš- čio „Deganti šaka”. Siurrealizmo bruožų atrandu ir eilėraštyje „Sekmadienis”. Imkime porą posmų:

Laiptais iš rūsio atbėga anemiškas balsas,
Žvakėm ir ašarom lašanti koloratūra.
Siena suplyšta, krenta guminė mergaitė,
Kruviną širdį išneša smuikai į sodą.

Milžinas klevas kvatodamas beldžia į rausvą
Karštą, išpuošia fleitom ir fioritūrom.
„Poveri fiori”. Užnuodytos alpsta žibuoklės.
Balso šešėlis nubėga į dingusį namą⁹.

Siurrealistiniame eilėraštyje „Mūza” atsispindi jun- giškieji dvasiniai virsmai. Intertekstiniai iškraipymai kompensuojami estetinėmis koncepcijomis. Su Ma- černio tradicija siejasi Radausko posakis „O dievai ne- supranta juoko”. Karališkoji rimtis – būdinga kai kurių Radausko eilėraščių nuotaikai.

Kaip Bretono paralelės vertintini net keletas Ra- dausko eilėraščių. Jie atrodo lyg nukopijuoti, kartais net verstiniai. Tarp jų – „Diena pajūry”, „Vilties žlu- gimas”, „Madona su muse”, „Greitis”, „Žvaigždė, saulė, mėnuo”, „Miestas”, „Šviesa”, „Sapnas”, „Va- zė”, „Pilka diena”, „Domenico Scarlatti”.

A. Breton

Le lever du soleil

Il était dit que le jeu de mains devait mal finir. C'en est fait, une bonne fois le canut et le gnaf ont réglé leur compte; on en est quitte pour une tourbe à ne pas demeler la soie de chegros. Voilà pour le spectacle extérieur: il a pris fin sur les hauts cris du petit monde que les mères entraînent et rassurent. Mais l'enfant décidément oublie à son banc bien après l'heure est seul à pouvoir montrer, dans le gland du rideau qu'attisent les spasmes de la veilleuse, la patte heraldique haut levée du tout jeune lion qui s'avance et qui joue¹⁰.

Saulės patekėjimas

Buvo pasakyta, kad rankų žaismas blogai baig- sis. Šilkaverpiai galiausiai suvedė savo sąskaitas. Šilkas nebeliko niekam skolingas. Antai išorinis re- giny: visas baigėsi mažo pasaulio, kurį sukuria ir palaiko motinos, aukštu riksmu. Tačiau sėdęs į mo- kyklinį suolą vaikas po kurio laiko yra vienintelis galįs parodyti užuolaidos, kurią naudoja būdrau- jančios spazmai, klostėje, heraldinę aukštai iškelta letenėlę jauno liūto, kuris eina pirmyn ir žaidžia.

(Iš prancūzų kalbos vertė Elina Naujokaitienė)

Šio teksto magija remiasi žiedo (anneaux) idė- ja. Tekstą galima laikyti sueities alegorija. Kuria- mas vaiko įvaizdis primena Préverto poeziją. Kar- tu šį Bretono tekstą galima perskaityti kaip kūdi- kio gimimo alegoriją.

Bretonas rašo, kad grožis bus konvulsyvus, ar- ba jo nebus. „Pamišėliškoje meilėje” (1937) jis svar- sto, kad grožis primena traukulius, yra pridengtas erotika, yra lyg sprogti pasirengusi bomba, aplin- kybių sukurta magija, arba grožio nėra apskritai. Kaip Rimbaud siurrealistai klasikinį grožį laiko „kar- čiu”. Kaip Lautréamontas, jie įžvelgia grožį absur- diškame skėčio ir siuvimo mašinos susitikime ant disekcijos stalo. Aragonui grožis yra stebuklingu- mo nužengimas tarp mūsų. Siurrealistams gražu vis- kas, kas yra kaip reveliacija fotografine šio žodžio prasme. Gražu visas, kas leidžia prisijungti prie kito pasaulio. Siurrealistams gražus primityvusis menas, kurio architektūra ir skulptūra atlieka me-

⁹ BRETON, A. *Signe ascendant*. Paris; Gallimard, 1991, p. 129.

¹⁰ BRETON, išnaša 9, p. 131.

diumų paskirtį. Siurrealistams gražios visos tekančios formos, arabeskos (Dali „Atminties pastovumas“, 1931). Gražios visos svajonių formos nuo J. Boscho iki Magritte'o „Sapnų raktas“ („La Clef des songes“, 1930). Radausko ir Bretono vaizduojamas grožis mitologiškas iki kaulų smegenų. Siurrealistai pateisina net gražiai padarytą nusikaltimą (poetė Violette'a Nozière, kuri buvo kaltinama nunuodijus savo tėvą). Jacquesas Lacanas išsamiai studijavo smurtą pateisinančius siurrealistų tekstus. Froidistinės inspiracijos tektais siurrealistai troško pavaizduoti Eroso ir Tanato kovą. Bretonas ir Lacanas buvo asmeniškai pažįstami, kartu diskutavo apie mokslinę komunikaciją, kai kurių literatūrinių priemonių žaidybišką, automatinį arba intencionalų aspektą. Klejojantis pasaulis, vaizduojamas siurrealistų ir Radausko, atspindėjo naujų ir objektyvių iracionalumo signifikacijų metodą. Lankniškoji psichoanalizė apima ir nagrinėja siurrealistų mokslines intuicijas apie kalbą.

A. Breton

L'échelle de l'évasion

Tout est encore fronce comme un bouton de coquelicot mais l'air baille de chausse-trapes. Il n'est que de mettre le nez dehors pour évoluer entre des

boites à surprise de toutes tailles d'où ne demande qu'à jaillir deson corps d'annele la tête de Pierre-le-Herisse devenu adulte épandant sa barbe de braise. Nantis au grand complet de attirail, les ramoneurs échangent leurs plus longs „Ooooh-Ooooh“ par le turau de la cheminée¹¹.

Kopėčios pabėgimui

Viskas dar tebėra susigarankščiaivę kaip aguonos pumpuras, tačiau ore jau tyko pavojus. Užtenka į lauką iškišti nosį ir laviruoti tarp nuostabą keliančių įvairaus dydžio dėžių, tarp kurių iš savo kūno netrunka išlįsti Pjero de Eriso, tapusio suaugusiu, galva su išskleista anglies spalvos barzda. Turčiai patraukliais komplektais, židinių valytojai (kaminkrėčiai), pasikeičiantys ilgais „Oh-oh“ per židinių ertmes.

(Iš prancūzų kalbos vertė Elina Naujokaitienė)

Šiame poetiniame tekste keliama pakopiškos realybės idėja. Siurrealistinė pasaulio struktūra įprasminama įvairaus lygmens figūromis. Agūna, klostės, pavojaus idėja, židinio konstrukcija vaizdžiai modeliuoja Bretono poetinį pasaulį. Radauskas, nors vietomis neoklasikinis, kuria panašią siurrealistinę mozaiką.

Elina Naujokaitienė

Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie

ELEMENTY SURREALISTYCZNE W POEZJI HENRIKASA RADAUSKASA

Streszczenie

W artykule zostały omówione związki poezji Henrikasa Radauskasa z poetyką francuskiego surrealizmu. Postawiono hipotezę, że niektóre teksty teoretyka surrealizmu André Bretona mogły stanowić źródło natchnienia i inspiracji utworów Radauskasa. Przeprowadzono analizę porównawczą utworów omawianych poetów. Zauważono, że surrealizm w utworach obu au-

torów ma charakter hermetyczny. Radauskas zamknął się w estetyzmie, Breton zaś miał na uwadze również cele polityczne. Jest to zasadnicza różnica między porównywanymi poetykami. Wysoki modernizm Radauskasa łączy się z surrealistyczną koncepcją sztuki i języka, w której wiele miejsca zajmują sny, fantazje, podświadomość, zaskakujące aluzje, czarny humor. W badaniu połączono metody analityczną, opisową, porównawczą i syntetyczną. Na Litwie surrealistyczne korzenie poetyki Radauskasa nie były dotąd przedmiotem głębszych studiów.

SŁOWA KLUCZE: hermetyzm, sen, podświadomość.

¹¹ BRETON, išnaša 10, p. 131.

Elina Naujokaitienė

Kaunas Vytautas Magnus University

**THE SURREALISTIC INVENTION IN THE
POETRY OF HENRIKAS RADAUSKAS**

Summary

Henrikas Radauskas, a poet of the Lithuanian exile, has created hermetic poetry. He utilises a number of poetical associations to give reference to the world of plastic art. His artistic fancy takes much from picturesque imagination of Lithuanian folklore as well as from surrealist paintings. The surrealistic aesthetic of Radauskas has its roots in the theories of French surrealist poets. In the American culture he finds new Lithuanian and Europe-

an sources. Lithuanian folk tales are amalgamated with surrealist literary sources. An analogy between Radauskas and André Breton has been made. In this article the method of comparative literature has been used. Fragments of Lithuanian translations of pieces of poetry of Breton have been presented in order to show their resemblance. The article shows how the concept of the normative role in culture is linked with the art of elite. Remarks are made how the modernist trends find their way in the complex popular post-modernist culture. The poems „An Arrow in the Sky” by Radauskas and „The Ascending Sign” by Breton have been analysed.

KEY WORDS: hermetism, dream, subconsciousness.

Gauta 2004 01 08

Priimta publikuoti 2004 02 11